

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כ, תשכ"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כ, תשכ"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עברית מפי פייטנים

בשנים האחרונות נתברר, כי הרבה מלים עבריות משוקעות בפיוטים ובשירי ימי הביניים, מהן שנשתכחו במרוצת הזמנים, מהן שמובנן בפי הפייטנים והמשוררים היה אחר מן המקובל כיום, ומהן שנתחדשו בפיהם. חוקרים שונים תרמו תרומתם בעניין זה, כגון נ' אלוני, ח' ילון, א' מירסקי, י' רצהבי, ובעיקר מ' זולאי ז"ל, ועדיין אנו רחוקים ממיצוי כל החומר שבספרי דפוס, ועל אחת כמה וכמה החומר שבכתבי יד.

כעת הנני להביא כאן כמה מלים מסוג זה:

חזה = שמע

ב"לשוננו לעם" מחזור יט, קונטרס ג' (טבת תשכ"ח), עמ' כח—ל הראיתי, כי ראה וכן סכה, שעיקרם ראייה, מובנם לפרקים גם שמיעה. והנה נתברר לי, כי גם חזה, שאף הוא עיקרו ראייה, מובנו לפרקים שמיעה. בסליחה לערב יום כיפור כפי מנהג אשכנז "ירצה צום עמך" (דוידזון סי' 3920) ר' יצחק בר אביגדור, בן המאה הי"ב—י"ג, נאמר: "חתום עליו את חיים ותפל תז תחזה" 1.

1. [ראה ההערה שבסוף הקונטרס, עמ' ל.]

ב"ביאור אשכנזי" (יידיש) בסליחות חמו"ד (קניגסברג, דף קמ ע"א) מתורגם: "אונד זיין גיבעט זאלשטו אויש דערווילען", ע"פ "ואתה תחזה", שמות יח, כא. רפאל פירשטענטהאל במהדורת הסליחות שלו "מטיב שפה", ברעסלויא תקפ"ג, עמ' 350, 'תרגם לגרמנית: "מערקע אויף זיין געבעט". ומעין זה פירש ד' גולדשמידט במהדורת הסליחות שלו, ירושלים תשכ"ה, עמ' ריג: "ביטוי נועז, ר"ל תתחשב בתפילתו".

וזכור ר' יצחק בר אביגדור לטוב, שהזכיר מובן של שמיעה בחזה, שכן על פיו נוכל להבין שורש זה גם במקרא בכמה מקומות. לדעתי, אפשר להבין בדרך זו את הכתובים הבאים:

איוב טו, יז: "וזה חזיתי ואספרה", היינו שמעתי, והראיה הפסוק הבא: "אשר חכמים יגידו" וגו'.
משלי כד, לב: "ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר".

שם כט, כ: חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו".
ואפשר שיש הבדל בין חזה לרואה, ככינויים לנביאים, בזה, שהרואה רואה דברים, שאלהים מראה לו, והחזה שומע דברי אל, והשווה ישעיה ל, י: "אשר אמרו לרואים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות".

גורן = קורא בגרון

הפייטן ר' יוסף בר נתן חזן, גם הוא בן המאה הי"ב—י"ג, אמר באופנו "אראלים הגבורים אהובים כמהים":

„רוממות גורניס/רוננים כאופנים“.

היינו: קוראים בגרון רוממות אל (J.Q.R.) כרך נח, אוקטובר 1967, עמ' 94).

ומעניין, כי משה שמיר השתמש בהפעיל, ובסיפורו „במו ידיו“, עמ' 106, כתב: „הגרין אורי את מלוא קולו מלעיל“; השווה מילון אבן-שושן, כרך א, עמ' 376.

ד ש ד ש = ר מ ס

בהושענא „אהובת נוער“ (דוידזון סי' 1398) לר' יוסף אבן אביתור הספרדי, בן המאה ה'—י"א, נאמר: „כהדוש מתבן במו מדמן מדושדשת“.

היינו: רמוסה („הארץ“ מיום 6.10.1968). במילון אבן-שושן, עמ' 468, מובא שימוש זה רק מתוך הספרות החדשה.

ח ס ן = ה י ל ל , ש י ב ח

במילון בן-יהודה ערך חסן (עמ' 1673) נאמר: „קל לא נמצא“. והקל נמצא באופן הנ"ל של ר' יוסף בר נתן:

„חוסנים הודיות / חידות נאות“²

היינו: משבחים בהודיות (J.Q.R. הנ"ל).

מ ג ע ש ת = ס ע ר ה , כ ע ס

שם זה נגזר מן השורש געט, ודא מצאתיו במילונים. בהושענא „אהובת נוער“ הנ"ל נאמר:

„חשבו כלותה באיבה ומגעשת“.

היינו: בכעס.

---

2. [ראה ההערה שבסוף הקונטרס, עמ' ל.]

מִדְּמֶן — לְשׁוֹן זִכְר מִמְדַּמְנָה
הוא לא נזכר במילונים, ונמצא בהושענא הג"ל:
כהדוש מתבן במו מדמן.

מִפְתַּח = פְּתִיחָה לְפִיּוּטִים
המונחים פתיחה, רשות ידועים, אבל מפתח נמצא
בסדר לימים נוראים (ראש השנה) כמנהג קארפינטראץ,
אמשטרדם תצ"ט, דף כב ע"א («מפתח ליום הכסא») ודף סד
ע"ב («מפתח ליום שני»). ונראה, כי מונח זה בא כפתיחה
ראשונה לסדר פיוטים. וידוע גם המונח חותמת במובן פיוט
מסיים. ב«סדר הקינות» מהדורת בער, רדלהיים, עמ' 18, נאמר
«עד אנה — בכ"י רשום על קינה זו החותמת, כי חותמת
היא הקינות».

מְרוֹנִים — בְּמוֹבֵן כְּבִשִׁים
ריבוי זה, במובן «בני מרון», כפי הפירוש המקובל,
אינו במילונים, והוא נמצא בפזמון «יבואוני חסדיך» (דוידזון
סי' 109) לר' יצחק (יירונדי) הספרדי בן המאה הי"ג:
חי יזכור לבניו העוברים לפניו היום כמרונים,
היינו: ככבשים.

עֶשֶׂת — לְשׁוֹן עֶשְׂתוֹנוֹת
צורת היחיד אינה במילונים, והיא נמצאת בהושענא
הג"ל לר' יוסף אבן אביתור:
«יערימו בכל יום מזמה ועשת»
היינו: מחשבה.